

behandlar men uppenbarligen har fog för att spekulera över.

I stället är det främst i ett internationellt rättshistoriskt forskningsläge Kotkas placerar sin undersökning, där författaren för en kontinuerlig dialog med framför allt tysk forskning inom området. Kotkas undersökning bör dock inte endast ses som ett bidrag till svensk och europeisk rättshistoria, utan också ges en plats i historien om svensk politik och förvaltning. För även om författaren ibland brister i dialogen med den tidigare forskningen om det svenska samhället och om svensk politisk historia i synnerhet, kompenseras detta av tydliga förankringar i internationell rättshistorisk forskning. Förutom framväxten av en modern syn på lagstiftning visar Kotkas att synen på lag och ordning i Sverige under den här perioden kom att handla om mycket mer än maktlegitimering, om mer än att kontrollera sina undersåtar.

Stockholms universitet

JOSEFINE BERNDT

David Gudmundsson, *Konfessionell krigsmakt: Predikan och bön i den svenska armén 1611–1721* (Malmö: Universus Academic Press 2014). 256 s.

Hur fick man soldaterna i stormaktstidens arméer att möta fienden och riskera livet i stället för att springa därifrån? Och hur fick man dem att uthärda långa marscher i hunger, kyla och fukt? Religionen och prästerna som följde med i fält har ofta tillskrivits en stor roll. Ändå har vi hittills vetat ganska lite om krigets religiösa vardag och förkunnelsen i fält. I en avhandling framlagd på kyrkohistoriska institutionen vid Lunds universitet råder David Gudmundsson bot på detta. Han analyserar predikningar och böner samt olika regelverk och förordningar för att få veta mer om fältprästens roll. Syftet är att "förklara fältpredikans och fältbörens grundläggande tematik och funktion, och i samband med det ompröva uppfattningen inom äldre forskning att fältpredikan framför allt var gammaltestamentligt präglad". Avhandlingen uppfyller detta syfte, men en av dess förtjänster är att den också tecknar en bredare bild.

Kapitel två utgörs av en genomgång av livet i fält som ger många intressanta inblickar i vardagen. Korum skulle hållas morgon och kväll och prästerna hade ett särskilt ansvar att trösta soldater efter slag och se till att de som var döende fick nattvarden. Kapitel tre är en genomgång av predikningar, psalmer och andaktslitteratur som användes i fält. Därefter diskuterar författaren "Erbjudna identifikationer" i tre kapitel: "Rätt kristen", "Svensk undersåte" och "Kristelig soldat". Här analyseras olika fältpredikningar utifrån dessa teman och i tydlig dialog med tidigare svensk och internationell forskning.

De identifikationer som erbjöds soldaterna var inte så rafflande som synes. Det handlade inte om några korståg mot otrogna eller härtåg mot onda fiender, inte om ära och triumf. Att vara en rätt kristen innebar att vara lutheran (även om man i samtiden använde ordet evangelisk) och inte papist (eller kalvinist eller ryskortodox). Att vara en svensk undersåte innebar att vara kungen och fäderneslandet trogen. Att vara en kristelig soldat innebar att lyda och inte begå övergrepp (om man inte beordrades till det). Att vara soldat och att döda sågs inte som ett moraliskt problem, så länge man lydde sin överhet.

Gudmundssons utmärkta genomgång väcker också frågan vilka identiteter som inte erbjöds. Prästerna verkar inte ha talat om kriget i termer av ont och gott, eller givit soldaterna identiteten av att strida för en god sak. Soldaternas uppgift var att lyda, inte att fundera över kriget. Prästerna, som borde haft alla möjligheter att elda på sina soldater, tycks inte ha gjort det. Fienden kunde kallas blodtörstig och högmodig, men värre än så var inte svartmålningen. Gudmundssons huvudresultat är att förkunnelsen var ungefär densamma som i kyrkorna hemma i Sverige – inte mer gammaltestamentlig och krigisk, som en del tidigare forskning hävdat.

Detta är intressant och anmärkningsvärt med tanke på de extrema förhållanden soldaterna befann sig i. Ganska litet tycks ha sagts om varför man befann sig i krig, vilka fienderna var och vad dessa hade gjort sig skyldiga till. Här skimtar en helt annan syn på krig än dagens: kriget var inte primärt en uppgörelse med en moraliskt förkastlig och farlig fiende. Kriget var ett syndastraff och fienden var sänd av Gud: detta gjorde dess handlande mindre viktigt. Kriget hämtade inte sin legitimitet från fiendens ondska, till skillnad från idag.

Men man kan också fundera över om diskrepansen mellan tidigare forskning och Gudmundssons resultat delvis är en urvalsfråga. De krigiska predikningar som analyserats av tidigare forskare har i flera fall varit sådana som hållits inför slag under 30-åriga kriget. Att tonläget och tematiken vid dessa tillfällen var mer krigiska är knappast förvånande. Gudmundsson har analyserat ett bredare urval av predikningar som på ett bättre sätt speglar vardagen i fält – fältslag var trots allt ganska sällsynta. Man kan fundera över om de olika tematikerna motsvarade olika behov. Kanske skänkte välbekanta predikningar, psalmer och bibelord trygghet i fältlivets vardag, medan krigiska psaltarverser gav mod till dem som var på väg in i strid? Att man inte skulle ha använt sig av prästernas retoriska skicklighet och bibelns digra exempelsamling inför slag eller belägringar verkar osannolikt – och Gudmundsson tar även upp sådana exempel. Han menar också att det skedde en utveckling över tid och att det fanns ett större fokus på gamla testamentet under första hälften av 1600-talet.

Det finns också anledning att fundera på källornas representativitet. Även om Gudmundsson gått igenom ett stort källmaterial motsvarar de bevarade tryckta och handskrivna predikningarna en mycket litet andel av dem som hölls under den långa tidsperioden. När det gäller de tryckta är det också troligt att viss efterbearbetning gjordes. Genom denna studie vet vi emellertid mycket mer om förkunnelsen i fält än tidigare, även om vi aldrig kommer kunna komma åt allt som sades.

Gudmundsson har skrivit en gedigen och välskrivna avhandling. Hans resonemang är övertygande samtidigt som de bidrar till nya intressanta frågeställningar. I den svåra tillvaron i fält tycks det ha varit minst lika viktigt att prästerna bidrog med trygghet och tröst som att de eldade på soldaterna. Det var tvivelsutan ett mycket viktigt bidrag till såväl den stormaktstida krigspolitiken som den enskilda soldatens upplevelse av kriget.

Armémuseum

ANNA MARIA FORSSBERG

Motzi Eklöf, *Homeopati i Sverige: En kontroversiell medicinhistoria* (Stockholm: Carlssons Bokförlag 2014). 272 s.

Homeopatins (av gr. *homeos*, lika och *pathos*, lidande) bärande epistemologiska fundament är *similia similibus curantur* (lika botar lika). Dess upphovsman var den tyske läkaren Samuel Hahnemann (1755–1843) som lär ha kommit sin revolutionerande läkemedelslära på spåren via egna erfarenheter av att äta chinabark, vilken användes mot malaria. Trots att han vid tillfället var fullt frisk, fick han symptom som påminde om malaria. Detta gjorde han sedan till en empirisk tumregel för läkemedelsprövning, det vill säga att de reaktioner friska människor fick av ett preparat var det som gav vägledning om vilka sjukdomar det kunde användas mot. Tillvägagångssättet stod i bjärt kontrast till den traditionella universitetsmedicinens, eller allopatins (av gr. *allos*, annan), som Hahnemann kallade den.

Av alla alternativa behandlingsformer och system som erbjuds i dag är nog homeopatin den som läkarvetenskapen hissat mest pestflagg för. Det som oftast hamnat i skottgluggen är inte främst devisen "lika botar lika" utan den så kallade potenseringsprincipen, som hävdar att ett ämne blir mer verksamt ju mer utspädd det är. I sin mest potenserade form finns nämligen inte en enda molekyl kvar av den verksamma substansen, vilket ofta raljera(t)s över.

Detta häcklande har dock aldrig kunnat frånta homeopatin dess dragningskraft. Över tid och rum har dess popularitet visserligen skiftat, men